

**OB 70-LETNICI SMRTI
DR. OŽBALTA ILAUNIGA –
REBERŠKEGA OŽBEJA**
**Dokumentarna razstava Knjižnice
Lenart v avli Jožeta Hudalesa pri
Lenartu**

8. februarja je minilo 70 let od smrti znanega lenarškega sodnika, sodnega starešine in vernega kronista dogajanja v središču Slovenskih goric od desetletja pred prvo svetovno vojno pa vse do konca druge svetovne vojne, dr. Ožbalt (Ožbolt ali Ožbe) Ilauniga. Rodil se je 26. julija 1876 v Rebrci pri Podkraju na Koroškem. Po ljudski šoli v Žitari vasi je v Celovcu obiskoval gimnazijo in po maturi leta 1898 eno leto bogoslovje. Od oktobra 1899 je v Gradcu študiral pravo in tam tudi promoviral. Služboval je v Celovcu, Voitsbergu in Št. Vidu, v Lenart je prišel 9. junija 1908. Delati je začel kot okrajni sodnik, leta 1920 pa je prevzel vodenje sodišča kot sodni starešina. To funkcijo je opravljal vse do upokojitve 31. januarja 1940. Umrli je 8. februarja 1945 in je pokopan na lenarškem pokopališču. Bil je nadvse spoštovan in cenjen jurist, predan svojemu poklicu in službi.

Ilaunig je bil med redkimi državnimi uradniki, ki so že pred prvo svetovno vojno na sodišču sprejemali tudi slovenske vloge. Narodnostno je bil sicer precej omahljiv in neodločen, skrajno previden in po svoje tudi preračunljiv. Kljub tem značajskim lastnostim ga moramo uvrstiti v krog lenarških intelektualcev, ki so že v desetletju pred prvo svetovno vojno podpirali slovensko narodno zavest. To ni bilo nepomembno, saj je trg Sv. Lenart v Slovenskih goricah v tistem času na

zunaj kazal nemško lice, čeprav je bil skoraj docela slovenski. Večina tržanov je bila slovenskega rodu, četudi se je štela med Nemce, ker je bilo to imenitnejše in je pomenilo v primerjavi s slovenskim ljudstvom višjo socialno stopnjo. In to je tržan poudarjal predvsem z nemštvom. Po ljudskem štetju iz leta 1900 so pri Lenartu našeli 306 Nemcev in 297 Slovencev, leta 1910 so našeli 323 Nemcev in 302 Slovenca. Okolica je bila povsem slovenska, saj je štel lenarški sodni okraj po ljudskem štetju iz leta 1900 samo 380 Nemcev in 17.115 Slovencev. Za narodnostne razmere pri Lenartu je bilo pomembno predvsem to, kako so bili usmerjeni uradniki v posameznih uradih in pripadniki svobodnih poklicev. Močna opora Slovencev je postajala Ljudska šola, še zlasti po letu 1895, ko je bilo v središču Slovenskih goric zgrajeno mogočno šolsko poslopje, današnjim Lenarčanov poznano kot »stara šola«. Za krepitev slovenstva je bila izjemno pomembna vloga Sokola, ki so ga ustanovili leta 1908, torej ravno v letu, ko je svoje službovanje pri Lenartu začel dr. Ožbalt Ilaunig. Gonilna sila Sokola in vsega slovenstva pri Lenartu je bil velik narodnjak, odvetnik in kasnejši liberalni politik dr. Milan Gorišek. V župnišču je imel veliko vlogo slovenstvu predani župnik Jožef Janžekovič. Dr. Ožbalt Ilaunig je bil vesten državni uradnik in pošten sodnik. Zavzemal se je za pravičnost in je nepristansko reševal mnoge zapletene primere. Tudi ko je šlo za njegove politične nasprotnike. Najlepši primer za korektno ravnanje sodnika Ilauniga je njegovo reševanje Goriškevega uslužbenca Davorina Poliča v začetku prve svetovne vojne. Poliča so namreč

lenarški Nemci kot zavednega Slovenca obsodili tatvine. Sodnik Ilaunig tega ni verjel in se je zanj zavzel. In to kljub temu, da Poliču osebno ni bil naklonjen zaradi njegovega aktivnega delovanja pri Sokolskem društvu Lenart. Sokolskemu društvu sodnik Ilaunig nasploh ni bil nikoli posebej naklonjen. Vseeno pa je občasno podprl kakšno njegovo aktivnost. Sodnik Ilaunig kot lenarški krajevni kronist v svojih spominih piše, kako se je Polič po prihodu iz graškega zapora oglasil pri njem in mu pripovedoval o vsem, kar se mu je zgodilo v Gradcu. »Veselo me je, da se mi je javil, zanimalo me je njegovo pripovedovanje. Doumel sem, da je bilo postopanje proti Poliču pristransko. V zadoščenje mi je, da je bil na podlagi po meni zaslišanih prič izpuščen iz ječe. Ni mi za osebo, kar izrecno poudarjam, a bilo mi je na tem, da se doseže objektivna resnica.«

Dolgo časa je veljala ocena, da je bil za model glavnega junaka v Kraigherjevem romanu *Kontrolor Škrobar*, torej »kontrolorja Arnošta«, uporabljen prav lenarški sodnik Ilaunig. Ta je v svoji avtobiografiji »Moje življenje I.–XIII.« celo sam zapisal, da »so bili moj temperament in moji dogodljaji Kraigherju v marsikaterem oziru povod, da je to uporabil za svoj roman in to na način, da bi lahko vsak vse otipal«. Kraigher se je tej oceni izogibal in jasno navedel, da je sicer res opisoval po modelih, »vendar sem vse svoje like dvigal v romantičnosti. Vsi so pravzaprav mnogo lepši, kot so bili«. Ilaunig je res živel veselo ljubezensko življenje in tudi nikoli ni tajil, da je bil narodno omahljiv, saj se je poročil z Nemko. A svojo »narodno usodo«, o kateri je sam pisal v omenjeni av-

tobiografiji, je reševal z veselim družabništvom, petjem in pitjem, »nato pa na državnoborskih volitvah volil nemškega kandidata«. Bolj kot ocena, da je bil Kraigherju za model Ilaunig, bo držala novejša ugotovitev, da je za »Arnoštov model« uporabil lenarškega notarja Franja Štupico, ki ga je Ilaunig tudi označil za »narodnega omahljivca, ki je na volitvah dokončno kapituliral«. Resnica bo nekje v sredini, oba sta bila primerna za literarno uporabo in prisposodbo uradnikov takratnega časa, ki jih je dr. Alojz Kraigher kot okrajni zdravnik pri Sv. Trojici zelo dobro poznal. Kraigherju sta torej lahko za model glavnega junaka Arnošta služila kar oba in še mnogo drugih, ki se pojavljajo v romanu. Leta 1950 je Lojz Kraigher v tekstu *Po štiridesetih letih* napisal, »da je vse svoje like dvignil v romantičnosti. Vsi so pravzaprav mnogo lepši, kot so bili v resnici ... Škrobar sam je portret samo do neke meje. Škrobar je skombiniran tip za reprezentanta nacionalne mlačnosti, strahopetnosti ...« In to oznako za dr. Ilauniga lahko zasledimo v nekaterih zapisih njegovih lenarških sodobnikov.

Ko je leta 1918 tudi pri Lenartu prišlo do prevrata, je bil dr. Ožbalt Ilaunig temu naklonjen. A je kljub vsemu ohranil previdno javno držo in se v dinamičnih dogodkih ob koncu prve svetovne vojne ni izpostavljal. Je pa vestno sledil ukazom predpostavljenih in dosledno spoštoval nove predpise o uradovanju v slovenskem jeziku. Pri lenarškem sodišču se je to zgodilo 16. novembra 1918. Slovensko uradovanje je povzročalo nekaj težav, zlasti zaradi nekaterih izrazov, ki so jih bili predvsem na sodišču vajeni le v nemščini. A so ta problem kmalu premostili.

Sodišče je hitro tudi na zunaj dobilo »jugoslovansko lice«, saj so na pročelju sodne zgradbe namestili tablo s slovenskim napisom te ustanove. Lenart je s tem dejansko prešel mirno v slovenske roke. Za ta prehod nosi veliko zaslug tudi dr. Ožbalt Ilaunig, ki je bil v povezavah z nekaterimi tesnejšimi Maistrovimi sodelavci, predvsem s prof. Voglarjem, tajnikom Narodnega sveta za Štajersko v Mariboru. Ta ga je vabil k ustanavljanju odbora Jugoslovanske demokratske stranke pri Lenartu in ga prosil, da mu »dotično s tem« sporoči imena »zanesljivih naprednjakov«. Ilaunig mu je predlagal peterico in v ta krog uvrstil Tušaka, Murka, Petriča, dr. Weixla in Davorina Poliča. Sam se politično v novi državi SHS ni posebej angažiral in še manj izpostavljaj, pač pa je vestno opravljal sodniško službo in kot kronist beležil dogajanje v krajih ob občutljivi severni narodnostni meji.

Po prevratu je dr. Ilaunig še naprej vestno opravljal svoj sodniški poklic in se v dobršni meri posvetil literarnemu ustvarjanju. Napisal je več knjig in v njih obdeloval zgodovinsko tematiko. Najbolj znana njegova dela so *Slednji vitez Reberčan* (1927), *Kapelški punt* (1928), *Črni križ pri Hrastovcu* (1928) in *Tatenbach* (1930). Med ljudmi se je tako rekoč nesmrtno zapisal z zgodovinsko povestjo *Črni križ pri Hrastovcu*, ki je doživela tudi dramsko predelavo. Za snov je v bistvu uporabil staro legendo o Črnem križu, ki se je ohranila v ustnem izročilu. Mladi hrastovski grof Friderik se je zaljubil v lepo Agato s Štraleka. Tej veliki ljubezni je nasprotovala Friderikova mati in ni dovolila poroke. Zato sta se Friderik in Agata skrivaj poro-

čila v cerkvi sv. Jakoba v Lormanju (že dolgo je ni več v tem kraju). Ko je Friderik moral na vojno, je hudobna grofica na vse načine trpinčila nesrečno Agato, ki je tudi predčasno rodila mrtvega otroka. Sodniku jo je ovadila za čarovništvo in zahtevala njeno smrt. To se je tudi zgodilo in nesrečno Agato so obglavili. Ko se je Friderik vrnil iz vojne, ni našel ne žene in ne otroka. Na mestu usmrtitve v Črnem lesu je dal postaviti Črni križ iz črnega marmorja, ta naj bi bil simbol nesrečne ljubezni. To znamenje so leta 1665 obnovili in ga nato še enkrat popravili leta 1789. Nato je bilo pozabljeno in je celo razpadlo, tako da so kamenje uporabili za gradnjo nekega bližnjega hleva. Na pobudo dr. Ožbalta Ilauniga je Katoliško prosvetno društvo Zarja iz Lenarta leta 1939 znamenje vnovič zgradilo na istem mestu. Še danes stoji in je lepo obiskano. Ta povest je doživela neverjetno branost med ljudmi, legenda o lepi Agati in nesrečnem Frideriku je kar naprej živa. A eno je legenda, drugo pa kruta vsakdanjost in resnično življenje. Ožbalt Ilaunig, ki se je rad ukvarjal z zgodovinskimi temami, je v bistvu to povest uokviril v čas verskih nasprotij med katoliki in skakači (protestanti) ter socialnih in narodnih napetosti ob koncu 16. stoletja v Lenartu in njegovi okolici. Sekta skakačev je bila še posebej razširjena v Radehovi pri Lenartu. Pisatelj je to znal zanimivo preplesti in v povesti zaokrožiti še danes živo zgodbo o Črnem križu, ki je bil zgrajen iz črnih kamnov na kraju, kjer so nekoč obglavljali obsojene na smrt. Povest je leta 1988 na pobudo Aleša Ariha v izvirnem jeziku v ponatisu izdala takratna Turistična agencija Klopoteč

iz Lenarta, leta 2006 pa je v založništvu Občine Lenart izšel še en ponatis v nekoliko sodobnejšem jeziku, da bi zgodbo približali čim širšemu krogu bralcev.

Mesto Lenart se je dr. Ilaunigu odložilo že leta 1995, ko je takratna Matična knjižnica iz Lenarta poskrbela za spominsko ploščo na hiši na Ptujski cesti 2, v kateri je dolga leta živel in delal. Po njem je poimenovana tudi ena od lenarških ulic, na pokopališču pa skrbijo tudi za njegov grob, v katerem je pokopan skupaj s soprogo, hčerko in sinom. Čeprav se je Ilaunig vživel v novo okolje Slovenskih goric, pa je globoko v srcu ohranil svojo neizmerno ljubezen in povezavo z njemu ljubo Koroško. »Spisal sem te vrstice posebno za koroško slovensko ljudstvo, med katerim sem vzrasel in katerega sem ljubil do zadnjega vzdihljaja, ki sem ga le vsled krute usode moral zapustiti. In če me mogoče davno več ne bo in bom mogoče daleč od moje ljubljene Reberce spal mirno spanje, naj bodo te vrstice koroškim Slovencem, katerih usoda mi je bila vedno pri srcu, skromen spomin, ki ga jim je zapustil vedno veseli, po Koroškem dosti znani Reberški Ožbej«, je zapisal v enem od svojih rokopisov. Njegova avtobiografija *Moje življenje* (v čitljivo napisanem rokopisu) je zelo zanimivo branje in koristno gradivo za boljše poznavanje vsakdanjega utripa Lenarta in njegove okolice vse od začetka minulega stoletja pa do začetka leta 1945. Ob 70-letnici smrti dr. Ilauniga je Knjižnica Lenart v občinski avli Jožeta Hudalesa pripravila dokumentarno razstavo o Ilaunigovem življenju in delu.

Marjan Toš

DUNAJ – JUDOVSKO MESTO Nova stalna razstava v dunajskem Judovskem muzeju: »Naše mesto«

Obiskovalcev palače Eskeles v Dorothengasse na Dunaju, v kateri domuje Judovski muzej, je iz leta v leto več. Vedno imajo kaj videti, saj je vodstvo muzeja poskrbelo za izjemno sodobne postavitve in aktualne teme, ki s pomočjo dragocenih muzejskih predmetov in najsodobnejše muzejske tehnologije pritegnejo na desettisoče obiskovalcev. Zdaj je v muzeju na ogled nova stalna razstava »Naše mesto«. Pri vstopu obiskovalce nagovorita kovček gospe Jacobowitz in puška gospoda Weberja. To sta dva ne slučajno, pač pa načrtno izbrana karakteristična muzejska predmeta, ki ponazarjata dve povsem različni usodi dunajskih Judov. Ti so se po genocidu v holokavstu (Šoi) po drugi svetovni vojni znova vrnil na Dunaj. Harry Weber je prišel v avstrijsko prestolnico z judovsko brigado iz Palestine, Josef Stöhr pa kot preživeli taboriščnik iz Terezina s kovčkom gospe Fride Jakobowitz, ki so jo najprej zaprli v Terezinu, potem pa umorili v Auschwitzu. Ta del razstave v nadaljevanju bogatijo in zaokrožajo citati avstrijskih povojnih politikov, ki niso bili naklonjeni vračanju Judov in so jasno povedali, da naj ne računajo na vladno podporo. Eden takšnih je tudi citat takratnega avstrijskega predsednika Karla Rennerja (1945–1950), ki je med drugim zapisal, da »zanesljivo ne bomo dopustili, da pride k nam v mesto neka nova judovska skupnost iz vzhodne Evrope in se tukaj ustali, medtem ko naši lastni ljudje nimajo dela«. Njegov citat pove več kot do-